

פרק יז מדוע לא ניתנה התורה לאבות והחילוק בין שאר הנבראים לישראל

השאלה אשר יש לשאול: למה לא ניתנה התורה בכללה בתחילת העולם כאשר ברא וסידר הנבראים, (מ)אחר שהתורה היא סדר הנבראים²⁹⁵, ואין דבר שהוא סדר (מגייע לעולם) במקרה, ולכך אין לומר בזה כי "כך מקרה קרה"?

והתשובה על זה אינה רחוקה ממנו (=מידיעתנו) כלל. אחר שהתבאר בפרקים הקודמים (פרק א) כי התורה הזאת, בלתי (=אין) מוכנים אליה כי אם ישראל. ואם כן הותרה השאלה למה לא נתן התורה בתחילת העולם.

ואם אתה אומר, השאלה היא: שיהיו ישראל - העם אשר ראויים לקבל התורה - בתחילת העולם, ותינתן להם התורה! ?

גם דבר זה אינו שאלה כלל. כי האבות, שהם אבות האומה, וכן ישראל בעצמם, אין ראוי שיהיו נבראים בתחילת הבריאה. כי ישראל מצד עצמם אין ראוי בריאתם בהתחלה. ודבר זה נתבאר למעלה (בסוף פרק יב), כי אין ראוי לישראל (אלא) רק הבריאה (=שיבראו) בסוף, אחר כל האומות²⁹⁶.

ודבר זה נמשך אל טבע (=נובע מטבע) הבריאה: כי האדם - שהוא מבחר המינים התחתונים ובשבילו הכל נברא - הוא נברא באחרונה (כי ראוי שהתכלית תתגלה רק כשכל האמצעים נמצאים לה). ו(לכן) לא תמצא שום אומה בעולם²⁹⁷ שנבראת אחר ישראל, רק כולם קודמים להם. שאף אדם וישמעאל וכן עמון ומואב היו אומות גדולות קודם שהיו ישראל לעם. כאילו טבע הבריאה חייב דבר זה, (וזאת) כי הדבר שהוא שלמות הכל²⁹⁸ - ראוי שבו יושלם הכל. וכמו האדם שהוא שלמות כל מעשה בראשית ובו (=ובבריאתו) נשלם כל מעשה בראשית, כך ישראל היו שלמות כל העולם - בהם (=בבריאתם) יושלם הכל²⁹⁹.

הערת - ילמד עננים דרכו

295 בפרק הקודם הוכיח המהר"ל שהתורה מוכרחת לעולם מפני שהיא סדר העולם וסדר האדם, ואם כן עולה שאלה זו: מדוע לא ניתנה מיד בראשית הבריאה.

296 כן כתב בנצ"י פרק י ופרק ס, ובגבורות השם פרק כט ופרק סט.

297 היינו משבעים אומות המפורטות בפרשת נח, שהן שורשי כלל האומות בעולם.

298 כיוון שהוא התכלית הוא הנותן משמעות לכל הנמצאים.

299 כעין זה בברכות נה, א: "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: בצלאל על שם חכמתו נקרא. בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: לך אמור לו לבצלאל: עשה לי משכן ארון וכלים. הלך משה והפך, ואמר לו: עשה ארון וכלים ומשכן. אמר לו: משה רבנו, מנהגו של עולם - אדם בונה בית ואחר כך מכניס לתוכו כלים, ואתה אומר: עשה לי ארון וכלים ומשכן? ! כלים שאני עושה - להיכן אכניסם? שמא כך אמר לך הקדוש ברוך הוא: עשה משכן ארון וכלים. אמר לו: שמא בצל אל

וזה אומרם (יבמות סא,א): "אתם קרויים אדם, ואין אומות העולם קרויים אדם". וזה נראה בישראל, (מ)אחר שעניין האדם (שנברא באחרונה) יש לישראל בבריאתם, שהרי הם נבראו באחרונה, אם כן הם היו האדם ולא אומות העולם³⁰⁰. ואין כאן מקומו כי כבר ביארנו זה למעלה (בפרק א ובפרק יב) גם כן.

סוף סוף אין כאן שאלה למה לא נבראו ישראל בתחילת בריאת העולם, שהכל הוא כסדר הראוי.

אבל דבר זה הוא שאלה: אחר שהתורה היא ראויה אל זרע אברהם, למה לא ניתנה התורה לאברהם עצמו? ויותר מזה: אחר שניתנה לאברהם מצוות מילה (כמבואר בבראשית יז,יא), וגיד הנשה ליעקב (עיין חולין ק,ב), למה לא נתן להם התורה בשלמות?³⁰¹ ובמדרש (שמו"ר, ל): "מַגִּיד דְּכָרְיוֹ לְיַעֲקֹב וּמְשַׁפְּטֵי לְיִשְׂרָאֵל" (תהלים קמז,ט) – אמר רבי אבהו אמר רבי יוסי בר חנינא: משל למלך שהיה לו פרדס נאה, והיה נוטע כל מיני אילנות, ולא היה נכנס לתוכו, אלא הוא, שהיה משמרו. משעמדו בניו על פרקן אמר להם: בני! הפרדס הזה אני הייתי משמרו ולא הנחתי לאדם לכנוס בו, עכשיו אתם תהיו משמרים אותו כדרך שאני הייתי משמרו. כך אמר הקדוש ברוך הוא

הערות – ילמד עניים דרכו

היית וידעת! ויש להקשות על דברי בצלאל, שהרי בכל מקרה עברו מספר חודשים מעת שסיימו לבנות את הכלים ועד לבניית המשכן, וכל אותו הזמן לא היו הכלים בתוכו? אלא ברור שלא בא המדרש לעסוק בסדרי הבנייה של המשכן אלא לבטא שני מבטים על המשכן וכליו: המבט התכליתי האידיאלי והמבט מצד יציאת הדברים אל הפועל. משה אמר לבצלאל את הסדר על פי התכלית, כי תכלית המשכן היא הכלים ותכלית כל הכלים – הארון. ועל כן אמר לו: "ארון וכלים ומשכן" לפי סדר "המחשבה". בצלאל התייחס לדברים מצד הוצאתם לפועל ב"מעשה", שאז צריך להקדים את האמצעי לתכלית, ועל כן הקדים את המשכן לארון ולכלים. וזהו "סוף מעשה במחשבה תחילה". ועיין גם במו"נ ב,כז שביאר שתכלית התורה היא תיקון הנפש במתן הדעות הנכונות ואילו תיקון החברה והמידות הוא אמצעי בלבד, ואף על פי כן התורה האריכה ועסקה בעיקר באמצעי, מפני שבפועל אי אפשר להגיע לתכלית מבלי להכשיר תחילה את האמצעי.

300 כאן ביאר את המדרש בפשטות: כמו שהאדם הוא תכלית הנבראים ועל כן נברא בסוף, כך ישראל הם תכלית העולם ועל כן נוצרו בסוף.

אבל בדרך חיים ג,יד ביאר באופן אחר, מצד "צלם אלוהים" שיש רק באדם, ושהיה באומות העולם והתנוון אחר מתן תורה, ע"ש.

301 רי"א בספר העיקרים א,כ הסביר שלא רצה הקב"ה לתת תורה ליחידים, מפני שאז היה נופל ספק שמא אינה מהשמים: "ובעבור זה לא ניתנה התורה בשלמות לאברהם או ליצחק או ליעקב, שיצוה אותה את בניו ואת ביתו אחריו שישמרו דרך ה'. כי אף אם תהיה הקבלה מהם נמשכת מאבות לבנים, כבר היה אפשר שיפול חשש וספק בלב הנמשכים אחריהם כדורות הבאים, להיות (=בעבור ש) המקבלים יחידים. מה שאין כן בדבר המתברר בחוש לאנשים רבי המספר מאוד, שהיו בהם אנשים חכמים ונבונים וריבוי דעות מתחלפות. ולזה ניתנה תורה על ידי משה רבינו בפרסום גדול כזה כמו שאמרנו, כדי שלא ישאר שום חשש וספק בלב המקבלים והנטפלים אליהם ולא בלב הבאים אחריהם כלל, ותהיה הקבלה נכונה ואמיתית בתכלית מה שאפשר". אמנם טעם זה טכני ומקרי, והמהר"ל ירצה לתת טעם מהותי.

לישראל: עד שלא בראתי העולם - בראתי התורה, שנאמר (משלי ח, ל): 'וְאֶהְיָה אֶצְלוֹ אֲמוֹן' מהו אמון? אומן, שנאמר (במדבר יא, יב): 'כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֲמֹן אֶת הַיִּנְקָה' ולא נתתיה לאחד מן האומות, אלא לישראל, שכיון שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו (שמות יט, ח): 'כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה' - מיד נתנה להם. הוי אומר: 'מגיד דבריו ליעקב... לא עשה כן לכל גוי'. למי? - ליעקב (=עם ישראל), שבחרו מכל (הצדיקים שהיו לפניו) ולא נתן להם, אלא מקצת: נתן לאדם - שש (=ע"ז, ברכת השם, דינים, שפיכות דמים, גילוי עריות וגזל), לנח - שבע (=אבר מן החי), לאברהם - שמונה (=מילה), ליעקב - תשעה (=גיד הנשה). אבל לישראל נתן הכל.

אמר ר' סימון בשם ר' חנינא: משל למלך שהיה לפניו שולחן ערוך, נכנס עבדו - נתן לו חתיכה, שני - נתן לו ביצה, שלישי - נתן לו ירך, וכן לכל אחד ואחד. נכנס בנו - נתן כל השולחן לפניו. אמר אליו: לאלו נתתי מנה מנה, אבל אתה - הכל נתתי ברשותך. כך הקדוש ברוך הוא לא נתן להם רק מקצת מצוות, וכשעמדו ישראל - נתן להם כל התורה, שנאמר (תהלים קמז, ב): 'לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בֵּל יְדָעוּם'.

אמר רבי אלעזר: משל למלך שיצא למלחמה, והיו הלגיונות עמו. והיה שוחט בהמה והיה מחלק להם, לכל אחד ואחד מנה כדי שיגיע. בא בנו ואמר: מה אתה נותן לי? אמר לו: ממה שהתקנתי לעצמי. ולפיכך הקדוש ברוך הוא נתן לאומות עכו"ם מצוות גלומות (=ללא פירוש וביאור) שיגיעו בהן, ולא הפריש בהם בין טומאה לטהרה. באו ישראל ופירש להם המצוות כל אחת ואחת, עונשה ומתן שכרה, שנאמר (שה"ש א, ב): 'יִשְׁקָנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ'. לכך נאמר: 'חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי' וכו' - עד כאן.

ביאורו: כי כמו שהשם יתברך מחויב המציאות (=אין אפשרי שקיומו יבטל), כן (מצוות) התורה (הן) דברים מחויבים ומוכרחים מן השם יתברך, אשר סידר וגזר כך³⁰². ולפיכך לא היה נכנס לתוכו (=לתוך הפרדס של המלך שהוא משל לתורה) שום בריאה (שאין

הערות - ילמד ענוים דרכו

302 הסבר: בפרקים ג ו-י בספר נצ"י מסביר המהר"ל שישראל הם תכלית הבריאה. כלומר הקב"ה רצה בעולם את ישראל. אלא שלשם כך נבראו שאר הנבראים "כתוספת", כלומר כדי להשלים את צורכיהם של ישראל. משל למה הדבר דומה: אב שנולד לו בן, הוא קונה לו חיתולים ובקבוק ודברי מאכל. הרי שאין לו עניין בדברים הללו מצד עצמם, וכל מציאותם אצלו היא מצד שבנו יהיה זקוק להם, וכשלא יזדקק - ייעלמו מהמציאות. כי התכלית היא הבן והם אמצעים אליו. ולכן האמצעי הוא "אפשרי המציאות", כי אין לאב עניין דווקא בחיתול זה או בקבוק זה, ואין הוא קונה אותם מצד רצונו בקיומם כשלעצמם, רק מצד הצורך של הבן. אבל יש לו עניין וקשר עצמי ורצון בבן. מבחינה זו הקשר של הקב"ה עם אבות האומה היה גם כן רק מפני שעתידיים ישראל לצאת מהם, וכמו שמבואר בפסוק: "יעקב אשר פדה את אברהם", וכמאמר המדרש שרק מפני שעם ישראל עתיד לצאת מאברהם פדאו הקב"ה מכבשן האש, ולא מצד שהיה צדיק. אמנם הוא היה צדיק אך זו מדרגה פרטית ואינה המדרגה הגבוהה והכללית שהיתה לו מצד היותו אבי האומה. לכן גם קבלתו מצוות המילה היתה מצד מדרגתו הפרטית, ואילו כלל התורה ניתנה רק לכלל ישראל.

קיומם מוכרח) בעולם, רק השם יתברך, אשר הוא מחויב המציאות. וכל הנבראים הם "אפשריים" מצד עצמם, כי לא נבראו כי אם לשמש זולתם, אבל מצד עצמם (הם רק) אפשריים. ולא כך התורה, שהיא מסודרת מן השם יתברך בעצמו. וכן ישראל הם מחויבים מצד העילה (=המשפיע, הבורא) בעצמה. כי כל עלול (=מעצם היותו מושפע מאחר, נברא) אף שהוא "אפשרי" מצד עצמו (כי מצד עצמו אין לו קיום) – הוא מחויב מצד עילתו יתברך (שרוצה בו ובקיומו). אבל שאר הנבראים ומלאכי השרת³⁰³ – אינם מחויבים מצד העילה, כי הם נבראו לשמש זולתם, ואין זה דבר שהוא מחויב³⁰⁴.

ולפיכך אמר, שלא היה מניח אחד לכנוס לשם, כי אינם שייכים לזה. עד כי באו ישראל, אשר הם מחויבים מצד העילה יתברך (=מצד רצון ה' שרוצה בהם), כמו התורה שהיא מחויבת מצד העילה יתברך.

כי ישראל נקראו "בנים" למקום, כדכתיב (דברים יד, א): "בְּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם". כי הבן אינו נברא לשמש את (ה)אחר³⁰⁵. ולכך על ישראל משפט (=הכלל של) העלול שהוא מחויב מצד העילה. ולא כן המלאכים, אשר שמם יורה עליהם שהם מלאכים – "שלוחים", משמשים לזולתם.

ולכך ראויה התורה לישראל בפרט ולא לזולתם ודבר זה מבואר. (המשך ביאור המדרש ותשובת המהר"ל לשאלה – בדף הבא.)

שאלות מנחות:

- ✦ לפי חז"ל (עיין רש"י ורמב"ן עה"פ "עקב אשר שמע אברהם בקולי" – בראשית כו, ה) האבות שמרו את כל התורה. מדוע לשיטת המהר"ל אין זה אומר ש"ניתנה התורה" בתקופתם?
- ✦ מדוע לדעתך הדבר שהוא התכלית, יופיע תמיד בסוף?
- ✦ באר לפי זה: "סוף מעשה – במחשבה תחילה".
- ✦ מה הקשר בין העובדה שאומות העולם נוצרו בעולם לפני ישראל לבין הטענה שהן "אפשריות במציאות"?

הערות – ילמד ענוים דרכו

- 303 יש גורסים: "ואומות העולם". אולם נראה שכאן רוצה לומר שאפילו המלאכים נבראו רק לשמש זולתם (עיין לעיל פרק יב) וכן נראה מהמשך דבריו. וכן כתב בהקשר לזה בגבורות השם פרק מד.
- 304 נמצא שיש שלוש בחינות: הבורא – מחויב מצד עצמו. התורה וישראל – לא מחויבים במציאות מצד עצמם אבל מחויבים מצד רצון הבורא בהם. שאר הנבראים – לא מחויבים מצד עצמם ולא מצד רצון הבורא. הם קיימים במציאות כל עוד הם משרתים את הצורך של הבחינה השנייה.
- 305 כן כתב בבאר הגולה באר שלישי ד"ה והקב"ה השיב לישראל; נתיב אהבת השם פרק א; חידושי אגדות לסנהדרין צ, א; נצ"י פרק יא.

מסלול 1: יום ה לפרשת ויצא

מסלול 2: יום ב לפרשת ויצא